

## บทที่ 6

### พัฒนาการของศาสตร์าแลง

การศึกษาศาสตร์าแลงในฐานะประเภทวรรณกรรม (Genre) ในด้านพัฒนาการ เป็นการศึกษาโดยเชื่อมโยงตัวบทศาสตร์าแลงกับการศึกษาในบริบททางประวัติศาสตร์กัมพูชา ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นเพื่อให้เห็นลักษณะความเปลี่ยนแปลงของศาสตร์าแลง ดังที่ ฮันส์ โรเบิร์ต เจาส์ (Hans Robert Jauss) กล่าวถึงความจำเป็นในการศึกษาพัฒนาการของตัวบทควบคู่กับการศึกษาประเภทวรรณกรรมว่า เมื่อวรรณกรรมประเภทหนึ่งได้รับความนิยมสืบต่อมา พัฒนาการของประเภทวรรณกรรมจะทำให้เอกลักษณ์หรือคตินวนกรรมเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงไป จนสูญเสียเอกลักษณ์ และหากมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมากก็จะทำให้เกิดประเภทวรรณกรรมใหม่ขึ้น<sup>1</sup>

ดังนั้นในการศึกษาศาสตร์าแลงจึงต้องให้ความสำคัญกับเงื่อนไขของเวลาหรือบริบททางประวัติศาสตร์ด้วย และเมื่อศึกษาควบคู่กับองค์ประกอบอื่นๆ ของศาสตร์าแลงแล้วอาจนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสตร์าแลงในฐานะประเภทวรรณกรรมประเภทหนึ่งของเขมรได้ จากการศึกษาพัฒนาการของศาสตร์าแลง โดยเฉพาะการศึกษาจากองค์ประกอบภายในของเรื่องรวมทั้งคตินวนกรรมของศาสตร์าแลง สามารถจัดแบ่งพัฒนาการของศาสตร์าแลงออกได้เป็น 4 ยุค คือ ยุคที่ 1 จากศาสตร์าเทศน์สู่ศาสตร์าแลง ยุคที่ 2 ความบันเทิงควบคู่คตินวนกรรม ยุคที่ 3 จากชาคคสู่เรื่องประโลมโลก และยุคที่ 4 จากวรรณกรรมสำหรับสวดสู่วรรณกรรมสำหรับอ่าน ดังนี้

#### 6.1 ยุคที่ 1 จากศาสตร์าเทศน์สู่ศาสตร์าแลง

พุทธศตวรรษที่ 22 – 23 เป็นยุคสมัยที่อาณาจักรกัมพูชาสมัยหลังพระนครมีความอ่อนแอทางการเมืองการทหาร แต่ก็เป็นเวลาที่มีหลักฐานเกี่ยวกับวรรณกรรมพระพุทธานุภาพปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในศิลาจารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร (IMA) กล่าวถึงการทำบุญที่ปราสาทนครวัด โดยเฉพาะปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการเทศน์มหาเวสสันดรชาคคในจารึกนครวัดสมัยหลังพระนครหลักที่ IMA.12 มหาศักราช 1550 พุทธศักราช 2171 กล่าวว่า “...มีนักพระธรรมเขมมหาสังฆราชบพิตรพระองค์เองสำแดงธรรมเทศนา พระอภิธรรม 3 กัณฑ์ มหาชาติ 2 กัณฑ์...”<sup>2</sup> และในจารึกนคร

<sup>1</sup> ตรีศิลป์ บุญขจร, วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 133.

<sup>2</sup> อุไรศรี วรตะวิน, จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566 – ค.ศ. 1747 (กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์, 2542), หน้า 154.

วัดสมัยหลังพระนครหลักที่ IMA.39 มหาศักราช 1669 พุทธศักราช 2290 กล่าวว่า “...แล้วนิมนต์มหาสังฆราชศิลาจารย์เทศนาพระมหาชาติ 1 กัณฑ์...”<sup>3</sup> แสดงว่าในสมัยนั้นในประเทศกัมพูชาน่าจะมีการแปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาเช่น พระพุทธประวัติ ชาดก รวมทั้งพระสูตรต่างๆ จากภาษาบาลีมาเป็นภาษาเขมร โดยแทรกภาษาบาลีประกอบไว้ด้วยในลักษณะที่เรียกว่า “สมราย (สมุราย)” แล้วจึงนำมาสวดหรืออ่านออกเสียงเป็นทำนอง เช่น เรื่องมหาเวสสันดรชาดก\* และเรื่องมโหสถชาดก\*\* เป็นต้น

วรรณกรรมเหล่านี้นิยมเรียกรวมว่า “ศาสตราเทศน์ (สาสุตราเทศน์)” หมายถึง “คัมภีร์ไบลานสำหรับเทศนา” การสวดหรือการเทศน์วรรณกรรมพระพุทธศาสนา (ศาสตราเทศน์) เหล่านี้เองที่น่าจะเป็นที่มาของการพัฒนาเป็นศาสตราเลบงในระยะแรกที่ประพันธ์ขึ้นเพื่อสวดในฐานะเรื่องที่ฟังแล้วได้บุญ หรือฟังเพื่อเป็นส่วนหนึ่งการทำบุญ

หลักฐานจากจารึกนครวัดสมัยหลังพระนครแสดงให้เห็นว่า ชาวกัมพูชาในเวลานั้นมีความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมพุทธศาสนา และอ้างถึงตัวละครสำคัญในวรรณกรรมชาดกและคัมภีร์อื่นๆ ซึ่งในเวลาต่อมาได้นำมาประพันธ์เป็นศาสตราเลบง แสดงให้เห็นว่าเรื่องราวในชาดกและในคัมภีร์เหล่านั้นเป็นที่รับรู้และยอมรับอย่างแพร่หลายในสังคมเขมรสมัยนั้น<sup>4</sup>

โดยเฉพาะศิลาจารึกนครวัดสมัยหลังพระนครหลักที่ IMA 38 ซึ่งจารึกขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2244 ก่อนจะมีการประพันธ์ศาสตราเลบงเรื่องแรก ได้กล่าวถึงบุคคลหรือตัวละครสำคัญจากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาหลายเรื่อง ได้แก่ พระนาคเสนกับพระยามิลินท์ในคัมภีร์มิลินทปัญหา (บทที่ 116)<sup>5</sup> รวมทั้งยังมีการอ้างถึงวรรณกรรมชาดก จากมหานิบาตชาดกหรือทศชาติชาดก เช่น พระเดมิย์ (บทที่ 124) พระมโหสถ (บทที่ 125) และ พระเวสสันดร นางมัทรี กัณหาและชาติ (บทที่ 126-127) มีการอ้างถึงพระราม (รามเทพ, บทที่ 133, 137) ศรีวิกรม (บทที่ 134) หนุมาน (บทที่ 137) พระเกตุมาลา พระโอรสแห่งพระอินทร์อันเป็นต้นกำเนิดนครวัดตามตำนานพื้นบ้านของประเทศกัมพูชา

<sup>3</sup> เรื่องเดียวกัน.

\* ดูเพิ่มเติมที่ ฤกษ์ แถม, มหาเวสสันดร. ภาณุมพญู: พุทธศาสนบณฺฑิตย, 1944.

\*\* ดูเพิ่มเติมที่ พุทธศาสนบณฺฑิตย, เรื่องมโหสถจมูลงเจญฺทีจฺบวปฺสาสุตราสุลิกิริต. ภาณุมพญู: พุทธศาสนบณฺฑิตย, 2505.

<sup>4</sup> พระมหากังวล คัชขิมา, “ความเชื่อและการทำบุญในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในจารึกเขมรสมัยกลาง (IMA),” ภาษา - จารึก ฉบับ 6: อรุณษา อรุณารัตน เนื่องในวาระครบ 5 รอบ และเกษียณอายุราชการ ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุไรศรี วรตะริน (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด จงเจริญการพิมพ์, 2542), หน้า 271.

<sup>5</sup> อุไรศรี วรตะริน, จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566 - ค.ศ. 1747, หน้า 176.

(บทที่ 138-139) นางโกควดี (บทที่ 132) โชติกเศรษฐี (บทที่ 141)<sup>6</sup> และที่มีความเกี่ยวข้องกับ ศาสตราแลบง โดยตรงคืออ้างถึงตัวละครเอกจากเรื่อง **ธัญชัยบัณฑิตชาดก** หรือ **โลกนัยชาดก** คือ **ธัญชัยบัณฑิต** และ **นนทียักษ์** (บทที่ 120 - 123) เรื่อง **ธัญชัยบัณฑิตชาดก** นี้ในเวลาต่อมาออกญา วังสาตราเพชร (นง) ได้นำมาประพันธ์เป็น ศาสตราแลบง เรียกว่า **โลกนัยปกรณ์\***

ศิลาจารึกนครวัดสมัยหลังพระนครหลักที่ 38 จึงเป็นหลักฐานชัดเจนที่แสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมพระพุทธรศาสนาเหล่านี้เป็นที่รู้จักแพร่หลายในกัมพูชาเวลานั้นแล้ว ในลักษณะของ คัมภีร์สำหรับเทศน์ (ศาสดาราเทศน์) เป็นการแปลจากภาษาบาลีมาเป็นร้อยแก้วภาษาเขมร โดย แทรกภาษาบาลีในต้นบทภาษาเขมร ในเวลาก่อนที่จะนำเรื่องเหล่านี้มาประพันธ์เป็น ศาสตราแลบง

ศาสตราแลบงปรากฏครั้งแรกในพุทธศตวรรษที่ 23 เวลานั้นประเทศกัมพูชาเกิดสงคราม ความวุ่นวายภายในหลายครั้ง แม้ในยุคนี้ประเทศกัมพูชาจะมีความไม่สงบภายในแต่เป็นยุคแรกที่มีการประพันธ์ศาสตราแลบงเกิดขึ้น ศาสตราแลบงที่มีหลักฐานเก่าแก่ที่สุดเท่าที่พบคือ **เรื่องขยองสังข์** (ขยองสังข์) ประพันธ์ขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระชัยเชษฐาธิราชที่ 4 เมื่อปี พ.ศ. 2272

ด้วยเหตุนี้เมื่อพิจารณาถึงความสืบเนื่องของวรรณกรรมพระพุทธรศาสนาในกัมพูชาที่พบใน พุทธศตวรรษที่ 23 เช่น วรรณกรรมชาดกเรื่องต่างๆ เช่น **มหาเวสสันดรชาดก** หรือ **ธัญชัยบัณฑิตชาดก** ในลักษณะของคัมภีร์เทศน์ (ศาสดาราเทศน์) ที่แปลจากภาษาบาลีมาเป็นร้อยแก้วภาษาเขมรกับ **เรื่องขยองสังข์** เป็นศาสตราแลบงเรื่องแรกที่พบว่าแปลมาจาก **สุวรรณสังข์ชาดก** ในคัมภีร์ **ปัญญาสาชาดก** แล้วนำมาประพันธ์เป็นวรรณกรรมร้อยกรองโดยใช้รูปแบบคำประพันธ์ที่แพร่หลายอยู่ใน เวลานั้นคือ บทกาพย์ บทรพมคัตติ บทพินอล และบทอุกขงคัลลิตา มาใช้ประพันธ์เพื่อนำมาใช้สวด

ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงลักษณะโดยรวมของศาสตราแลบงในยุคแรกนี้ โดยเฉพาะ **เรื่องขยองสังข์** พบว่า ศาสตราแลบงยังคงรักษาขนบของวรรณกรรมชาดกไว้เกือบทั้งหมด ตั้งแต่ที่มาของเรื่อง ที่มีที่มาจากชาดก และมีการรักษาองค์ประกอบแบบชาดกไว้อย่างครบถ้วน เช่น การกล่าวถึง ปัจจุบันวัตถุและอดีตวัตถุ รวมทั้งสโมธาน ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักของอรรถกถาชาดก เพียงแต่ได้เพิ่มเติมบทนำหรืออารัมภกถาของเรื่อง มีบทนมัสการและกาลปริเฉทหรือวันเวลาที่ประพันธ์เป็น ต้น

นอกจากนี้ กวียังได้ประพันธ์บทนมัสการหรือบทประณามพจน์เป็นร้อยกรองภาษาบาลี และศาสตราแลบงบางเรื่องอาจแทรกภาษาบาลีในต้นบทซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับการแปลภาษาบาลี

<sup>6</sup> ปีเตอร์ สกิลลิง และ สานติ ภักดีคำ, "วรรณกรรมอ้างอิงในจารึกใหญ่แห่งนครวัด," วารสารเมืองโบราณ 4 (ตุลาคม - ธันวาคม 2545): 79 - 85.

\* ออกญาพระคลัง (นง) หรือ ออกญาวังสาตราเพชร (นง) นำเรื่อง **โลกนัยชาดก** มาประพันธ์เป็นศาสตราแลบงในปี พ.ศ. 2337 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี (พระองค์เอง)

เป็นภาษาเขมรในคัมภีร์เทศน์ (ศาสตราเทศน์) อีกด้วย แสดงให้เห็นว่าศาสตราแลงในยุคแรกที่ ประพันธ์ขึ้นนั้นมีความใกล้ชิดกับคัมภีร์เทศน์ (ศาสตราเทศน์) เป็นอย่างมาก ดังนั้นศาสตราเทศน์ที่ แปรจากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาภาษาบาลี จึงน่าจะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการกำเนิดขึ้น ของศาสตราแลง กล่าวคือศาสตราแลงน่าจะเป็นวรรณกรรมที่พัฒนามาจากคัมภีร์สำหรับเทศน์ (ศาสตราเทศน์) นั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ทำให้เวลาต่อมา เมื่อมีการประพันธ์ศาสตราแลงจึงต้องใช้ขนบและ องค์ประกอบตามอย่างวรรณกรรมชาดก รวมทั้งกล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการประพันธ์ว่าเพื่อเป็นการ เผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนาและเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาด้วย ศาสตราแลงที่เกิดขึ้น ในยุคแรกจึงเป็นศาสตราแลงที่มีหน้าที่สำคัญในฐานะของวรรณกรรมที่ใช้สอนธรรมะ เช่นเดียวกับศาสตราเทศน์ แต่มีความแตกต่างไปบ้างเนื่องจากนำมาแต่งเป็นบทร้อยกรอง ดังนั้น วรรณกรรมประเภทนี้จึงสามารถเรียกว่า ศาสตราแลง หมายถึง คัมภีร์ไบลาน (เรื่องศักดิ์สิทธิ์หรือ คำร่ำคำสอน) ที่เป็นเรื่องบันเทิงคดี โดยส่วนที่ให้ความบันเทิงนั้นนอกจากจะมาจากเนื้อเรื่องส่วนที่ เป็นอดีตวัตถุ ซึ่งมีลักษณะเป็นนิทานแล้วน่าจะมาจากความไพเราะของถ้อยคำภาษา เสียงสัมผัสใน บทร้อยกรอง รวมทั้งการสวดด้วย

จากการศึกษาพัฒนาการของศาสตราแลง แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า เมื่อเริ่มเกิด ศาสตราแลง วรรณกรรมประเภทนี้มีความหมายตรงตามศัพท์ทั้ง 2 ความหมายแบบที่ได้กล่าวมา ข้างต้น กล่าวคือ ศาสตราแลงหมายถึงทั้งงานศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาที่เขียนบนไบลานเพื่อใช้สั่งสอน และงานเพื่อความบันเทิงด้วย ไม่ใช่มีความหมายเพียงงานเพื่อความบันเทิงความหมายเดียว ดังที่นัก วรรณคดีเขมรส่วนใหญ่ได้ให้ความหมายไว้ดังกล่าวมาแล้วในบทที่ 2

ศาสตราแลงที่น่าจะประพันธ์ขึ้นในช่วงนี้มักเป็นศาสตราแลงที่ไม่ปรากฏชื่อผู้ประพันธ์ และวันเวลาที่ประพันธ์ สันนิษฐานว่ากวีต้องการประพันธ์ศาสตราแลงเหล่านี้เพื่ออุทิศให้กับพระ ศาสนาไว้เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา และเพื่อเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนา ผู้ประพันธ์จึงไม่ นิยมแสดงตัวตนของกวีและวันเวลาที่ประพันธ์ในงานศาสตราแลงที่ประพันธ์ขึ้นในยุคแรกนี้ ยกเว้นเรื่องขยงสังข์ซึ่งกวีผู้แต่งได้บอกวันเวลาที่ประพันธ์เรื่องนี้ไว้ว่า แต่งขึ้นตามพระราช โองการในสมเด็จพระชัยเชษฐาที่ 4 จึงทำให้สามารถกำหนดยุคสมัยที่มีการแต่งศาสตราแลงได้

ในเรื่องวรรณคดีสุรยวงศ์ ผู้เขียนไม่ได้กล่าวถึงตนเองเช่นเดียวกัน มีเพียงข้อความแสดง อคติวิพากษ์ของกวีเท่านั้น เรื่องพุทธนิสสน ฉบับพิมพ์ของพุทธศาสนบัณฑิตย์ไม่ปรากฏการแสดง อคติวิพากษ์ของกวี เพียงแต่กล่าวว่า ข้าพเจ้าจะขอขยายความจากพระบาลีตาม โดยทำนองในพระ พุทธฎีกา ดังนี้



เนื้อเรื่องสั้น โครงสร้างเรื่องไม่ซับซ้อน มักเป็น โครงสร้างเดี่ยวเน้นคุณธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งของ พระโพธิสัตว์ชัดเจน ลักษณะโดยรวมเป็นลักษณะอย่างเดียวกับอรรถกถาชาดก<sup>9</sup>

ด้วยเหตุที่ศาสนาแลงที่ประพันธ์ขึ้นในยุคแรกส่วนใหญ่มีที่มาจากวรรณกรรม พระพุทธศาสนา จึงทำให้ศาสนาแลงที่ประพันธ์ขึ้นให้ความสำคัญกับแนวคิดสำคัญเรื่องกรรม และเรื่องกฎไตรลักษณ์ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นกติกาวรรณกรรมของศาสนาแลงว่า แนวคิดสำคัญของศาสนาแลงต้องเป็นการนำเสนอแนวคิดเรื่องกรรมและกฎไตรลักษณ์ด้วย

นอกจากนี้ยังพบว่า ศาสนาแลงบางเรื่องที่ประพันธ์ขึ้นในยุคนี้มีการเพิ่มบทรำครวญ จากการพลัดพรากเข้าไปในศาสนาแลงด้วยซึ่งได้กลายเป็นกติกาประการหนึ่ง เช่น เรื่องหงส์ยนต์ และเรื่องพุทธิแสน มีบทพรรณนาครำครวญจากการพลัดพรากอยู่หลายตอนซึ่งไม่ปรากฏในตัว ชาดก เป็นต้น

ศาสนาแลงที่ประพันธ์ขึ้นในยุคนี้นิยมใช้รูปแบบคำประพันธ์ประเภทบทกาคติ บท พรหมคติ บทพินิต และบทอุกษัลลีลา และใช้ภาษาบาลีในการประพันธ์บทนมัสการหรือบท ประณามพจน์รวมทั้งอาจแทรกภาษาบาลีในตัวเรื่องเป็นขบพที่สืบทอดมาจากขบพของการแปล วรรณกรรมชาดกมาเป็นร้อยแก้วภาษาเขมรสำหรับเทศน์

ศาสนาแลงที่น่าจะประพันธ์ขึ้นในยุคนี้ ได้แก่ เรื่องขยของสังข์ เรื่องหงส์ยนต์ เรื่องพุทธิ แสน เรื่องพระจันทกุมาร เรื่องสิทธิธนู หรือ สุธน เรื่องพระสมณโคตม เรื่องทูกัมมานพ หรือ ทูกัมมานิก และ เรื่องวรวงศ์สุรยวงศ์ เป็นต้น

## 5.2 ยุคที่ 2 ความบันเทิงควบคู่ศีลธรรม

ศาสนาแลงยุคความบันเทิงควบคู่ศีลธรรม คือศาสนาแลงที่แต่งขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 24 มีลักษณะเด่นคือ กวีเขมรได้ประพันธ์ศาสนาแลงโดยรักษาขบพหรือกติกาวรรณกรรมของ วรรณกรรมพระพุทธศาสนา เพื่อสั่งสอนคติธรรมควบคู่กับความบันเทิงที่ถือได้ว่าเป็นลักษณะ สำคัญของศาสนาแลงที่ประพันธ์ขึ้นในยุคนี้ อันเป็นการสืบทอดกติกาวรรณกรรมของศาสนา แลงจากศาสนาแลงที่ประพันธ์ขึ้นในยุคแรก แต่ได้ปรับเปลี่ยนบางอย่างมากขึ้น โดยการนำ นิทานพื้นบ้านมาใช้ประพันธ์ศาสนาแลง แม้จะศาสนาแลงเหล่านี้จะมีที่มาจากนิทานพื้นบ้าน แต่ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบให้มีฐานะเป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเสียก่อน

ศาสนาแลงที่ประพันธ์ขึ้นในยุคนี้จึงยังคงนิยมนำ โครงเรื่องมาจากวรรณกรรม พระพุทธศาสนาทั้งที่มาจากนิบาตชาดก เช่น เรื่องกาถิ พระราชนิพนธ์สมเด็จพระหริรัถย์รามา อิศราธิบดี (พระองค์ด้วง) ศาสนาแลงในยุคนี้ที่นำโครงเรื่องมาจากปัญญาสาชดก เช่น เรื่องบุญญ

<sup>9</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

สารนิรสา เรื่องกรุงสุกมิตร์ ของออกญาโกษาธิบดี (เกา) มาจากสุกมิตร์ชาดก เรื่องโลกกุดกุมาร มาจากพาลกุดชาดกในปัญญาสาชดก เป็นต้น และศาสตราแลบงบางเรื่องในยุคนี้มีที่มาจากชาดกนอกนิบาตที่ไม่ได้จัดอยู่ในปัญญาสาชดก เช่น เรื่องโลกนัยชาดก ของออกญาวงศาสรพชญ (นง)

ศาสตราแลบงที่ประพันธ์ขึ้นในยุคนี้หลายเรื่องนำโครงเรื่องจากนิทานพื้นบ้านมาประพันธ์โดยเลียนแบบ โครงเรื่องและองค์ประกอบของอรรถกถาชาดก ทำให้ตัวละครเอกของเรื่องเปลี่ยนสถานะจากตัวละครที่เป็นบุคคลธรรมดากลายเป็นพระ โทษิสต์ว์ และได้เพิ่มเนื้อหาคำสอนพระพุทธศาสนา เพื่อให้ศาสตราแลบงที่มาจากนิทานพื้นบ้านเหล่านี้มีฐานะเป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนา ส่วนรูปแบบคำประพันธ์ที่ใช้ในการแต่งศาสตราแลบงในยุคนี้ มีการใช้รูปแบบคำประพันธ์เพียง 4 ประเภทตามแบบที่ใช้ในยุคแรก คือ บทพท์โนล บทกาคคคิ บทพรหมคคิ บทภุขงคคิลีลา และมีการนำบทนโทลคากมาใช้ในภายหลัง

จากการศึกษาพบว่า ศาสตราแลบงที่ประพันธ์ขึ้นในยุคนี้กวีผู้ประพันธ์ได้แสดงความเป็นตัวตนของตนเองมากกว่าศาสตราแลบงที่ประพันธ์ขึ้นในยุคแรก ศาสตราแลบงที่ประพันธ์ขึ้นในยุคนี้ส่วนใหญ่จึงมักปรากฏชื่อผู้แต่ง รวมทั้งตำแหน่งหน้าที่การแต่งด้วย กวีผู้ประพันธ์ศาสตราแลบงที่ปรากฏชื่อและตำแหน่งส่วนใหญ่มักเป็นขุนนางหรือนักปราชญ์ในราชสำนัก

การให้ความสำคัญกับตัวตนของผู้แต่งศาสตราแลบงในยุคนี้ มีความแตกต่างจากศาสตราแลบงที่แต่งขึ้นในยุคก่อนหน้านี้ เพราะไม่นิยมกล่าวถึงผู้ประพันธ์และวันเวลาที่แต่ง ตัวอย่างศาสตราแลบงในสมัยนี้ที่กล่าวถึงกวีผู้ประพันธ์เช่น เรื่องกรุงสุกมิตร์ ของออกญาโกษาธิบดี (เกา) เรื่องโลกนัยชาดก ของออกญาวงศาสรพชญ (นง) เรื่องบุญญาสารนิรสา ของออกญาวงศาสรพชญ (นง) เรื่องโลกกุดกุมาร ของออกญาวงศาสรพชญ (นง) เป็นต้น ตัวอย่างศาสตราแลบงในสมัยนี้ที่กล่าวถึงกวีผู้ประพันธ์เช่น เรื่องกรุงสุกมิตร์ของออกญาโกษาธิบดี (เกา) กล่าวว่า

อัญขุมมุโฒมะ เกา บมเรีคาล์เหว	ชาขุณมุกุตตรา
พระราชทาน	โปรสปรามกรณา
	โกสาริบัติ ฯ
ชาเจ้าห่วยขมูล้าง มณิรัคณแต่งค่าง	กาพุกิจจน่านี
ทานทงฎ์ฉีร	สรเสีร โทษี-
	กุนงหาสิบชาติ ฯ <sup>10</sup>

คำแปล

อัญขุมชื่อเกา	บำเรอคัลเฝ้า	เป็นข้ากษัตรา
---------------	--------------	---------------

<sup>10</sup> พุทธศาสนบณชคิตย, กรุงสุกมิตร์ (ภันท์เพญ: พุทธศาสนบณชคิตย, 2542), หน้า 3.

พระราชทาน	โปรดปรานกรุณา	ให้เป็นออกญา
	โกษาธิบดี ฯ	
เป็นเจ้าฝ่ายคลัง	มณีรัตน์แต่งตั้ง	ภาพย์กิจนำนิ-
ทานเกี่ยวข้องดำเนิน	สรรเสริญโพธิ-	สัตว์สร้างบารมี
	ในห้าสิบชาติ ฯ	

ศาสตราแลงที่ประพันธ์ขึ้นในสมัยนี้ มีข้อความแสดงอติวิพากษ์ของกวีปรากฏอยู่ด้วย สำหรับองค์ประกอบของศาสตราแลงที่ยังคงยึดตามองค์ประกอบของวรรณกรรมชาดก ส่วนแนวคิดสำคัญของเรื่องส่วนใหญ่เป็นการเน้นแนวคิดเรื่องกรรมและกฎไตรลักษณ์ และมีการประพันธ์บทร่ำครวญจากการพลัดพราก และเน้นบทบาทของศาสตราแลงในการสอนธรรมะให้แก่ผู้อ่านหรือฟัง เช่น มีคำสอนเรื่องเกี่ยวกับสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ คำสอนเรื่องบุญ-กรรม คำสอนเกี่ยวกับการบวชและอานิสงส์ของการบวช คำสอนสำหรับกษัตริย์ และคำสอนสำหรับสตรี เป็นต้น

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าพัฒนาการของศาสตราแลงในยุคที่ 2 เป็นพัฒนาการของศาสตราแลงที่สืบเนื่องต่อมาจากศาสตราแลงที่ประพันธ์ขึ้นในยุคแรก โดยศาสตราแลงที่ประพันธ์ขึ้นในยุคนี้ยังคงมีกติกาวรรณกรรมของวรรณกรรมไม่แตกต่างกับศาสตราแลงในยุคแรก กล่าวคือเป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นเพื่อเป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนา สำหรับให้ผู้อ่านหรือฟังได้รับทั้งความสนุกสนานบันเทิงใจ และได้ซาบซึ้งในคำสอนของพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับการฟังนิทานชาดก ศาสตราแลงที่ประพันธ์ขึ้นในยุคนี้ส่วนใหญ่จึงเป็นศาสตราแลงที่นำโครงเรื่องมาจากวรรณกรรมชาดกโดยตรงทั้งที่เป็น นิบาตชาดก ปัญญาชาดก และชาดกนอกนิบาต

แม้ในช่วงหลังของการประพันธ์ศาสตราแลงในยุคนี้จะนำนิทานพื้นบ้านมาใช้เป็นโครงเรื่องสำหรับประพันธ์ศาสตราแลงมากขึ้นก็ตาม แต่ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบจากนิทานพื้นบ้านให้มีลักษณะเป็นวรรณกรรมชาดกเสียก่อน โดยการเพิ่มองค์ประกอบวรรณกรรมชาดก เพิ่มหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ใช้ภาษาบาลีในการประพันธ์บทนมัสการหรือบทประณามพจน์ รวมทั้งอาจแทรกภาษาบาลีในตัวเรื่องเพื่อทำให้อ่าน ศาสตราแลงที่มีที่มาจากนิทานพื้นบ้านเหล่านี้มีฐานะเป็นวรรณกรรมชาดกนั่นเอง

### 5.3 ยุคที่ 3 จากชาดกสู่เรื่องประโลมโลก

ศาสตราแลงที่ประพันธ์ขึ้นในยุคที่ 3 นี้ คือช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นศาสตราแลงที่มีพัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงไปจากศาสตราแลงที่ประพันธ์ขึ้นในยุคที่ 1 และยุคที่ 2 หลายประการทั้งในด้านรูปแบบคำประพันธ์ในด้านของที่มาของเรื่อง และกติกา



วรรณกรรมบางอย่างของศาสตร์าแลง กล่าวคือ ในด้านรูปแบบคำประพันธ์ของศาสตร์าแลงที่ ประพันธ์ขึ้นในยุคนี้ นอกจากจะใช้รูปแบบคำประพันธ์เขมรจำนวน 5 ประเภท คือ บทพ็โนล บท กากคคิ บทพรหมคคิ บทกษงคคิลลา และบทบนโทลกาก ตามขนบเดิมของศาสตร์าแลงแล้ว ในยุค นี้ยังนำรูปแบบคำประพันธ์ที่พัฒนาขึ้นใหม่อีกประเภทหนึ่งมาใช้ประพันธ์ศาสตร์าแลง คือ รูปแบบคำประพันธ์ประเภทบทพากย์ 7 และบทพากย์ 8

รูปแบบคำประพันธ์ประเภทบทพากย์ 7 และบทพากย์ 8 พัฒนามาจากรูปแบบคำประพันธ์ ประเภทกลอนของไทยที่ได้รับความนิยมมากในสมัยกรุงรัตน โกสินทร์ตอนต้น ดังปรากฏหลักฐาน ว่า สมเด็จพระศรีนครินทร์รามอิศราธิเบติ (พระองค์ด้วง) โปรดให้ออกญาวงศาสรรเพชญ (นาง) เปลี่ยน รูปแบบคำประพันธ์ที่ใช้ในการประพันธ์เรื่องพระสมุทร จากรูปแบบคำประพันธ์เดิมของเขมร เช่น บทพ็โนล บทพรหมคคิ มาเป็นรูปแบบคำประพันธ์ประเภทบทพากย์ ดังนั้นรูปแบบคำประพันธ์ ประเภทบทพากย์จึงน่าจะเริ่มมีการนำมาใช้ในการประพันธ์เรื่องพระสมุทรเป็นเรื่องแรก ยุคนี้จึง ถือได้ว่าเป็นครั้งแรกที่นำบทพากย์ 7 และบทพากย์ 8 มาใช้ในการประพันธ์ศาสตร์าแลง

รูปแบบคำประพันธ์ประเภทบทพากย์ส่งอิทธิพลต่อการประพันธ์ศาสตร์าแลงในเวลา ต่อมาอย่างมาก ทั้งในด้านรูปแบบและขนบของการผสมผสานรูปแบบคำประพันธ์เขมร เนื่องจาก เมื่อนำรูปแบบคำประพันธ์ประเภทบทพากย์มาใช้แล้ว กวีเขมรนิยมนำรูปแบบคำประพันธ์ประเภท บทพากย์มาใช้ในการประพันธ์ศาสตร์าแลงตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง โดยไม่เปลี่ยนรูปแบบคำ ประพันธ์ เช่น เรื่องพระสมุทร เรื่องสรรพสิทธิ และเรื่องคุมเตียว แตกต่างจากขนบการประพันธ์ เดิมที่มีการใช้รูปแบบคำประพันธ์เขมรทั้ง 5 ประเภทสลับกัน คือ บทพ็โนล บทกากคคิ บทพรหม คคิ บทกษงคคิลลา และบทบนโทลกาก

เมื่อเกิดรูปแบบคำประพันธ์ประเภทบทพากย์แล้ว ผู้ประพันธ์ศาสตร์าแลงจำนวนหนึ่งได้ หันไปใช้รูปแบบคำประพันธ์ที่เกิดขึ้นใหม่ โดยเฉพาะกวีตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนโรดม บรมราม เทวาวตารเป็นต้นมา เช่น หมื่นภักดีอักษร (ต็อน) นำมาใช้ในการประพันธ์เรื่องสรรพสิทธิเป็นต้น แต่กวีผู้ประพันธ์ศาสตร์าแลงอีกจำนวนหนึ่ง ยังคงใช้รูปแบบคำประพันธ์เดิมในการแต่งศาสตร์า แลง เช่น พระอินทปปัญโญ (อุก) ผู้แต่งเรื่องมรณมาตาเป็นต้น อย่างไรก็ตามในภายหลังความ นิยมในการใช้รูปแบบคำประพันธ์ประเภทบทพากย์ในการประพันธ์มีมากกว่า ดังจะเห็นได้ว่า กวี ส่วนใหญ่ในยุคหลังนิยมนำรูปแบบคำประพันธ์ประเภทบทพากย์มาประพันธ์ศาสตร์าแลง เช่น พระปฐมัตถเถระ (โสม) แต่งเรื่องคุมเตียว ออกญาวิบุลราชเสนา (นุ กอน) แต่งเรื่องพิมพานิพพาน และเรื่องเตียวเอก เป็นต้น ทั้งนี้ความนิยมในการเลือกใช้รูปแบบคำประพันธ์เดิมหรือรูปแบบคำ ประพันธ์ประเภทบทพากย์ที่เกิดขึ้นใหม่ น่าจะขึ้นอยู่กับความถนัดของกวีผู้ประพันธ์ศาสตร์าแลง แต่ละเรื่องด้วย

ที่มาของเรื่องซึ่งนำมาใช้ในการประพันธ์ศาสตร์าแลงในยุคนี้เปลี่ยนแปลงไปจากยุคแรก และยุคที่ 2 ที่นิยมนำเรื่องมาจากวรรณกรรมชาดกหรือนิทานพื้นบ้านแต่ดัดแปลงให้มีลักษณะเป็น วรรณกรรมชาดก เนื่องจากศาสตร์าแลงซึ่งประพันธ์ในยุคนี้มีที่มาของเรื่องหลากหลายมากขึ้น คือ มีที่มาจากนิทานพื้นบ้าน วรรณกรรมไทย และวรรณกรรมจีน เป็นต้น ทำให้ศาสตร์าแลงในยุคนี้ เริ่มเปลี่ยนแปลงกติกาวรรณกรรมจากเดิมที่เป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนา เช่น วรรณกรรมชาดก หรือวรรณกรรมที่แต่งเลียนแบบชาดกไปเป็นวรรณกรรมประโลมโลก ทำให้ศาสตร์าแลงในยุคนี้ ให้ความสำคัญกับความสนุกสนานมากกว่าสั่งสอนคติธรรมทางพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตามในยุคนี้ยังมีศาสตร์าแลงอีกจำนวนหนึ่งที่มีที่มาจากปัญญาชาดก เช่น เรื่อง ภัณฑชาติ ของเจ้าพญาราชกัณฑ์ เจ้าพญาชานติกษัตริ์และเจ้าพญาศรีอัญชิต เรื่องเทวัญ เรื่องพุทธิ แสนของออกญาสนธโรวหาร (มุก) เรื่องสิงหนาท และเรื่องสรรพสิทธิ เป็นต้น

ศาสตร์าแลงในยุคนี้ที่มีที่มาจากนิทานท้องถิ่น เช่น เรื่องตุมเตียว ซึ่งมีที่มาจากตำนาน พื้นบ้านของกัมพูชา ศาสตร์าแลงในยุคนี้ที่นำนิทานพื้นบ้านทำให้มีฐานะเป็นวรรณกรรมพุทธ ศาสนาโดยยังคงใช้องค์ประกอบวรรณกรรมแบบชาดกเช่นเรื่องพระชินวงศ์ ของพระอริยคามุนี (หึ่ง) เรื่องพระสมุทร ของออกญาวงศาสรเพชญ (นง) เรื่องวิมานจันทร์ ของออกญาปัญญาธิบติ (แยม) และเรื่องมรณมาตา ของพระธรรมปัญญา (อุก) เป็นต้น และเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ผลงานของ ออกญาวงศาธิบติ (อุก) น่าจะได้รับอิทธิพลจากนิทานเรื่องสินไซ หรือสังข์ศิลป์ชัย นอกจากนี้ยังมี นิทานพื้นบ้านที่มีลักษณะเป็นเรื่องประโลมโลก เช่น เรื่องเพชรดา เรื่องโพธิวงศ์ เรื่องสุคันธโอง เรื่องสรอโตบแจก เป็นต้น

ศาสตร์าแลงในยุคนี้มีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมไทยด้วย ดังปรากฏหลักฐานว่ามีการ แปลวรรณกรรมไทยหลายเรื่องมาเป็นภาษาเขมร เช่น เรื่องควาเรือง เรื่องมูจลินหรือจันทโครพ เรื่องพระอภัยมณี เรื่องลักษณวงศ์ และเรื่องทิพพิงวาร์ เป็นต้น ซึ่งกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าเป็น ศาสตร์าแลงที่แปลมาจากภาษาไทย เช่น เรื่องควาเรืองที่ออกญาศรีอินชิต (ศรี) นำมาจากประเทศ ไทยแล้วออกญาจักรกรี (แก้ว) จึงนำมาแต่งเป็นกาพย์ กล่าวว่

กมุพิรเนาะณา	นามเจ้าพญา	สุริอินชิตศรี
ตามแหพระบาท	นรนาฏรูปปติ	จรจุลบุรี
	ศรีไอยุทธยา ฯ	
ขางนึ่งเนาเสียม	แปรพิพากุยเสียม	ชาเขมรวินญา
ชาเลบีกุราน์ครប់	แจงจบบทยา-	พิสพวปรการ

เผชิญมกศรุกเขมร ๑<sup>11</sup>

คำแปล

กัมภีร์นี้หนา	นามเจ้าพญา	ศรีอันจิตศรี
ตามแห่พระบาท	นรนาถนรบดี	จรเข้าบุรี
	ศรีอยุธยา ๑	
อีกว่าอยู่เฉย	แปลจากคำเสียม	กลับเป็นเขมรหนา
เป็นลำนาคันครบ	แจงบอบทบา-	ลีสรรพประการ
	ส่งมาเมืองเขมร ๑	

ศาสตราแลบบางเรื่องที่ประพันธ์ขึ้น ในยุคนี้ได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมจีน โดยชาวกัมพูชาเชื้อสายจีนฮกเกี้ยนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในกัมพูชาแต่ได้ศึกษาเล่าเรียนแบบเขมรจึงได้ประพันธ์ศาสตราแลบบางเรื่องขึ้น ศาสตราแลบบางเรื่องที่ได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมจีนเหล่านี้ไม่ใช่องค์ประกอบของเรื่องตามแบบวรรณกรรมชาดกเหมือนกับศาสตราแลบบางเรื่องในยุคก่อนหน้านี้ ศาสตราแลบบางเรื่องที่ได้รับอิทธิพลวรรณกรรมจีน ได้แก่ เรื่องหานบุน (ห่าน บุน) เรื่องนางเจียวกุน (นางขาว กุน) เรื่องเด็กแข็ง (ติก เฌง) เรื่องการสนทนาระหว่างกุมารกับนักปราชญ์ขงจื้อ (การสนทนาระหว่างกุมารนิงอุนก ปราชญ์กุงซี) เป็นต้น

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ศาสตราแลบบางเรื่องที่ประพันธ์ขึ้น ในยุคนี้ที่มาจากนิทานพื้นบ้านเขมร วรรณกรรมไทย และวรรณกรรมจีน แต่ก็มีผู้แต่งศาสตราแลบบางเรื่องไม่ได้ใช้องค์ประกอบของเรื่องแบบวรรณกรรมพุทธศาสนาหรือวรรณกรรมชาดกอีกต่อไป แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวรรณกรรมพุทธศาสนาในศาสตราแลบบางเรื่องที่ลดลง เช่น เรื่องคุมเตียว (ทุมทาว) หรือเตียวเอก (ทาวเอก) รวมทั้งศาสตราแลบบางเรื่องที่ประพันธ์ขึ้นในช่วงนี้ได้รับอิทธิพลที่มาจากเรื่องมาจากวรรณกรรมจีน เช่น เรื่องหานบุน เรื่องเจียวกุน เป็นต้น ก็ไม่ได้นำมาประพันธ์ให้มีฐานะเป็นวรรณกรรมพระพุทธรศาสนาอีก

การที่องค์ประกอบหลายส่วนของศาสตราแลบบางเรื่องที่ประพันธ์ขึ้นในยุคนี้ที่แสดงให้เห็นความเป็นวรรณกรรมพระพุทธรศาสนา ได้แก่ ปัจจุบันวัตถุ และสโมธาน ได้สูญหายไป เนื่องจากศาสตราแลบบางเรื่องไม่ได้มีความเกี่ยวข้องหรือมีการทำให้มีฐานะเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนา แต่ศาสตราแลบบางเรื่องยังคงรักษากติกาวรรณกรรมของศาสตราแลบบางเรื่องในส่วนอื่นไว้ได้ โดยเฉพาะแนวคิด

<sup>11</sup> ฉิ่ง หุก จี, มาลีบทกฤษณิณีเขมรศตวรรษที่ 19 (กรุงเทพฯ: บณณาการองคร, 2003), หน้า 92.

สำคัญของเรื่องและโครงเรื่องที่ยังคงกล่าวถึงแนวคิดสำคัญเรื่องกรรมและกฎไตรลักษณ์ จึงทำให้  
 ศาสตราแลงเหล่านี้ยังคงเป็นศาสตราแลงอยู่ ไม่เปลี่ยนเป็นวรรณกรรมประเภทอื่น

ด้วยเหตุนี้การเปลี่ยนแปลงที่มาของเรื่องจึงส่งผลกระทบต่อเนื้อหาของศาสตราแลงในยุคนี้ให้  
 ความสำคัญกับความสนุกสนานขึ้น ส่วนจุดมุ่งหมายในการสอนธรรมะได้ลดบทบาทลง ศาสตรา  
 แลงในยุคนี้ส่วนใหญ่มีระบุชื่อผู้แต่ง รวมทั้งตำแหน่งหน้าที่การงาน กวีผู้ประพันธ์ศาสตราแลง  
 ส่วนใหญ่เป็นขุนนางหรือนักปราชญ์ในราชสำนัก และบัณฑิตที่ไม่ได้เข้ารับราชการ

ศาสตราแลงที่ประพันธ์ขึ้นในสมัยนี้มักปรากฏชื่อกวีผู้แต่ง วันเวลาที่แต่ง และอัตวิพากษ์  
 ของกวีชัดเจน โดยเฉพาะในการแสดงอัตวิพากษ์ของกวีนั้นน่าสนใจว่ากวีในยุคนี้ได้แสดงถึงความ  
 เป็นตัวของตัวเองมากขึ้น เพราะนอกจากจะกล่าวถ่อมตนตามขนบทั่วไปของการประพันธ์ศาสตรา  
 แลงแล้ว กวียังแสดงความคิดเห็นว่าแม้ว่าผลงานนี้จะยังไม่ดีหากผู้ใดมีความรู้ก็โปรดช่วยแก้ไข  
 แต่ถ้าผู้ใดไม่มีความรู้ก็อย่าว่าหรืออย่าคะยั้นเลย ดังปรากฏในเรื่องสรรพสิทธิ์ของหมื่นภักดีอักษร  
 (ตน) ว่า

เบือนกณาสฎาบ่าบงจืด	ตามเรื่องสรรพสิทธิชาสุขุม
เบ็เบ็ชวดชุลลสโฏชฎุม	สุขุมสุขุมชวยแถมแถมวาจา ฯ
เบ็แกมมานแคโอยชางเนะ	ปฺรตินมินจะกุมจง์ถา
เรื่องเนะแจงจบสรรพปรการ	อติปการานิฎฐิต์ ฯ <sup>12</sup>

#### คำแปล

หากใครสดับชอบใจ	ตามเรื่องสรรพสิทธิ์เป็นสุขุม
ถ้าเห็นขาดคิดลคโดยความ	ขอโปรดช่วยแถมแถมวาจา ฯ
ถ้าแก้มแต่ให้ดีกว่านี้	แม้ไม่รู้จงอย่าว่า
เรื่องนี้แจงจบสรรพการ	อติปการานิฎฐิต์ ฯ

ศาสตราแลงที่ประพันธ์ขึ้นในสมัยนี้ หลายเรื่องมีความยาวมากกว่าศาสตราแลงที่  
 ประพันธ์ขึ้นในยุคก่อนหน้านี เช่น เรื่องพระชินวงศ์ ผลงานของพระอริยคามูนิมีความยาวถึง 4 ผูก  
 ไบลาน ถือว่ามีความยาวมากกว่าศาสตราแลงที่ประพันธ์ขึ้นในยุคก่อนหน้านี เพราะส่วนใหญ่มี  
 ความยาวเพียง 1 – 2 ผูก เท่านั้น

<sup>12</sup> พุทธศาสนบณชิตย, เรื่องสรรพสิทธิ (กณเพญ: พุทธศาสนบณชิตย, 2541), หน้า 103 – 104.

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า ศาสตราแลงในยุคนี้มีพัฒนาการที่ทำให้ศาสตราแลงมีความแตกต่างจากศาสตราแลงแบบเดิมมาก โดยเฉพาะการที่มีการเปลี่ยนแปลงความสำคัญจากการเป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นพุทธธรรม มาเป็นวรรณกรรมนิทานมุ่งเน้นความบันเทิงและไม่จำเป็นต้องมีความฐานะเป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนาอีกต่อไป ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากที่มาของเรื่องมีความหลากหลายขึ้น คือ มีทั้งนิทานพื้นบ้านเขมร วรรณกรรมไทย และวรรณกรรมจีน ทำให้ศาสตราแลงในสมัยนี้มีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม รวมทั้งความแตกต่างทางด้านรูปแบบคำประพันธ์ เกิดการนำรูปแบบคำประพันธ์ประเภทบทพากย์มาใช้ประพันธ์ศาสตราแลง จึงทำให้ศาสตราแลงยุคนี้แตกต่างจากศาสตราแลงในยุคก่อนหน้านี้มาก

#### 5.4 ยุคที่ 4 จากวรรณกรรมสำหรับสวดสู่วรรณกรรมสำหรับอ่าน

พัฒนาการของศาสตราแลงในยุคที่ 4 คือช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นยุคที่ศาสตราแลงเกิดความเปลี่ยนแปลงที่มีผลสำคัญต่อการประพันธ์ศาสตราแลง เนื่องจากในยุคนั้นประเทศกัมพูชาเกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง สังคม การศึกษาและวัฒนธรรม อันส่งผลกระทบต่อการศึกษาของกัมพูชาในสมัยนี้อย่างมาก การต้องตกอยู่ภายใต้การเป็นอาณานิคมฝรั่งเศสทำให้กัมพูชาเกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา จากการศึกษาตามขนบแบบโบราณที่กำหนดให้ศาสตราแลงเป็นวรรณกรรมซึ่งเด็กต้องศึกษาเล่าเรียนในวัด มาเป็นการศึกษาตามที่รัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศสกำหนด ทำให้ต้องเลิกการเรียนศาสตราหรือวรรณกรรมประเพณีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ศาสตราฉบับ ศาสตราแลง และศาสตราเทศน์ เป็นต้น และต้องเรียนภาษาและวรรณกรรมฝรั่งเศสแทนศาสตราแลง

การพิมพ์ที่เกิดขึ้นในเวลานั้นได้เปลี่ยนวัฒนธรรมการเสพวรรณกรรมจากการสวดคัมภีร์ใบลานที่ใช้วิธีการจารบันทึกลงมาเป็นการอ่านจากหนังสือที่พิมพ์ขึ้น ทำให้วัฒนธรรมการเสพวรรณกรรมของชาวกัมพูชาที่มีความเปลี่ยนแปลงไปด้วย แม้การพิมพ์ในประเทศกัมพูชาจะพัฒนาไปได้ช้าในยุคแรก และมีการจำกัดสิทธิในการพิมพ์โดยรัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศส การพิมพ์ศาสตราแลงในยุคแรกเป็นการคัดลอกลายมือแล้วนำไปพิมพ์ เช่น เรื่อง *วรรณวงศ์สุริยวงศ์* ซึ่ง AUGUSTE PAVIE นำไปคัดลอกเป็นฉบับลายมือแล้วนำไปพิมพ์ในหนังสือ *Mission Pavie* พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2441 เป็นต้น แต่ต่อมาได้จัดพิมพ์โดยใช้ตัวพิมพ์อักษรเขมร

ศาสตราแลงที่ประพันธ์ใหม่ในยุคนี้ กวีผู้แต่งศาสตราแลงในยุคนี้เป็นกวีหรือนักเขียนที่เคยผ่านการศึกษาในระบบเก่าของเขมร และส่วนใหญ่เข้ารับราชการ ศาสตราแลงที่ประพันธ์ขึ้นส่วนใหญ่เป็นการแต่งขึ้นเพื่อพิมพ์เป็นหนังสือ ไม่ได้ประพันธ์ขึ้นสำหรับจารในใบลานและใช้สวดเป็นทำนอง หรือใช้สำหรับการศึกษาเล่าเรียนในการศึกษาตามขนบของเขมรอีกต่อไป

เรื่องที่น่าสนใจมาแต่ศาสนาแลบงในสมัยนี้ส่วนใหญ่ไม่หลากหลาย โดยนิยมนำโครงเรื่องมาจากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาและนิทานพื้นบ้านเขมร ศาตราแลบงที่ประพันธ์ขึ้นในสมัยนี้ไม่โดดเด่นมากนัก แม้บางเรื่องจะได้รับความนิยมมากแต่ก็เป็นส่วนน้อย เช่น เรื่องตุมเตียว (ตุมทาว) ผลงานของพระปฐมัตเถระ (โสม) เช่นเดียวกับเรื่องเตียวเอก (ทาวเอก) ผลงานของออกญาวิบุลราชเสนา (นุ กน) ที่ได้เค้าโครงเรื่องมาจากนิทานพื้นบ้านเรื่องตุมเตียวเช่นเดียวกัน

กวีผู้ประพันธ์ศาตราแลบงในยุคนี้ส่วนใหญ่เริ่มต้นจากการประพันธ์ศาตราแลบง เช่น ออกญาวิบุลราชเสนา (นุ กน) และนางสิทธ์ ซึ่งประพันธ์ศาตราแลบงไว้หลายเรื่อง แต่ภายหลังได้เปลี่ยนเป็นการประพันธ์นวนิยายสมัยใหม่ตามกระแสความนิยมของสังคมเขมรเวลานั้น ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงกติกาวรรณกรรมของศาตราแลบงที่ประพันธ์ขึ้นตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ได้เปลี่ยนแปลงจากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเพื่อสอนคติธรรมมาเป็นวรรณกรรมที่เน้นการอ่านเพื่อความบันเทิง ทำให้ศาตราแลบงเสียดีกติกาวรรณกรรมของตัวเองไป

ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า ยุคนี้แม้จะมีการประพันธ์ศาตราแลบงแต่ความนิยมในการประพันธ์ได้มีความเปลี่ยนแปลงไป โดยกวีและนักเขียนที่เคยประพันธ์ศาตราแลบง ได้เปลี่ยนไปเขียนนวนิยายหรือเรื่องประโลมโลกแทนการเขียนศาตราแลบง กวีและนักประพันธ์เขมรรุ่นใหม่หลังจากนี้ เป็นนักเขียนที่ผ่านการศึกษาในโรงเรียนตามการปฏิรูปการศึกษาของรัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศส ดังนั้นจึงไม่นิยมประพันธ์ศาตราแลบงแต่นิยมเขียนวรรณกรรมประเภทนวนิยายหรือเรื่องประโลมโลก ศาตราแลบงที่มีชื่อเสียงเรื่องสุดท้ายที่ประพันธ์ขึ้นน่าจะ ได้แก่เรื่อง เรื่องเตียวเอก (ตุมเตียว จำนวนบทพากย์ 8) ผลงานของออกญาวิบุลราชเสนา (นุ กน) นิพนธ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2485<sup>13</sup> และได้รับรางวัลที่ 1 ในการประกวดวรรณคดีปี พ.ศ. 2487

แม้การประพันธ์ศาตราแลบงขึ้นใหม่จะมีไม่มากนักในยุคนี้ แต่การรักษาและฟื้นฟูศาตราแลบงให้ดำรงอยู่ในฐานะวรรณกรรมสำหรับการอ่านได้เข้ามามีบทบาทแทนที่ โดยเฉพาะภายใต้ความพยายามของพระราชบรรณालัยและพุทธศาสนบัณฑิตย์ กัมพูชาที่ได้พยายามรวบรวมคัดลอกศาตราแลบงจากวัดต่างๆ มาเก็บรักษาไว้ในพระราชบรรณालัยแล้วต่อมาได้ชำระจัดพิมพ์เป็นตอนๆ ในวารสารกัมพูชาสุริยา ตั้งแต่ พ.ศ. 2479 – 2507 และต่อมาพุทธศาสนบัณฑิตย์ได้นำมาจัดพิมพ์เป็นเล่ม และได้นำมาใช้เป็นหนังสืออ่านประกอบการเรียนในหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาของกัมพูชาในเวลานั้นด้วย

การที่พุทธศาสนบัณฑิตย์และโรงพิมพ์เอกชนเหล่านี้นำศาตราแลบงมาจัดพิมพ์ขึ้นทำให้มีการเผยแพร่ศาตราแลบงออกไปได้อย่างกว้างขวาง และทำให้การอ่านวรรณกรรมประเภทนี้ที่เดิมเผยแพร่ในลักษณะของการคัดลอกหรือจารลงใบลานเพื่อเก็บไว้ที่วัดสำหรับสวดให้ประชาชนที่มา

<sup>13</sup> ชิง หุก จี, มาลีบท อภุสรสิธิ์บุปเขมรตตวตตสิ 19, หน้า 84.

งานบุญหรือมาวัดได้ฟัง เปลี่ยนแปลงมาเป็นการอ่านจากหนังสือที่ตีพิมพ์ขึ้น โดยผ่านการตรวจสอบชำระและแก้ไขอักษรวิธีให้เป็นอักษรวิธีปัจจุบัน โดยพุทธศาสนบัณฑิตย์แล้ว เพื่อให้ง่ายต่อการอ่านหรือนำมาใช้เป็นหนังสือเรียนประกอบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา การพิมพ์จึงน่าจะส่งผลให้ศาสตราแลงหลายเรื่องที่พุทธศาสนบัณฑิตย์จัดพิมพ์ เช่น เรื่องพุทธนิสสัย เรื่องมรณมاتا เรื่องคุมเตียว และเรื่องสรรพสิทธิ์ เป็นต้น ได้นำมาแปรรูป เพื่อนำเสนอใหม่ในสมัยนั้นและในสมัยต่อมา โดยการนำมาดัดแปลงเป็นยี่เก หรือละครบาสัก และภาพยนตร์ รวมทั้งนำมาเสนอใหม่ในรูปแบบสื่ออื่นๆ ในเวลาต่อมา

### สรุป

อาจกล่าวได้ว่า ศาสตราแลงเป็นวรรณกรรมเขมรประเภทหนึ่งที่มีการสืบทอดอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน แม้จะมีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงกติกาวรรณกรรมของการประพันธ์ รูปแบบที่ใช้ในการประพันธ์ หน้าที่ของศาสตราแลง รวมทั้งวิธีการเผยแพร่วรรณกรรมประเภทนี้ และแม้ต่อมาจะมีการนำเนื้อเรื่องจากศาสตราแลงมาแปรรูปเพื่อนำเสนอในรูปแบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเขมร ทั้งในด้านนาฏศิลป์ ทัศนศิลป์ และในสื่อสมัยใหม่ แต่การนำศาสตราแลงมาดัดแปลงเป็นสื่ออื่นๆ ดังกล่าวมานั้น ได้นำมาเฉพาะตัวเรื่องของศาสตราแลงเท่านั้น ไม่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นพัฒนาการของศาสตราแลง ดังนั้นจึงไม่สามารถเรียกงานเหล่านี้ได้ว่าเป็นศาสตราแลงอีกต่อไป ดังจะได้แสดงให้เห็นอย่างละเอียดในบทต่อไป